

**jí?osiam
nókbaete**

Cartilla en lengua

YAQUI

Esta cartilla se publica en cantidad limitada para seguir el experimento en la alfabetización de los Yaquis que se inició en 1945. En aquel tiempo principiamos con otra cartilla, hecha en cantidad limitada, y como resultado de la experiencia en el uso de aquella cartilla hemos producido ésta, modificándola e incorporando unas cosas nuevas con interés para mayor eficacia.

El valor fonético de las letras corresponde al de la ortografía Española, con modificaciones como se explica:

- "w" corresponde a la "hu=" y la "gu-"
"ʔ" representa el "saltillo" -Sonido que distingue entre palabras tales como méca "matar" méa "instrumentalidad" síʔime "todo" síme "va"
"bw" representa el sonido como en la palabra bwáʔe "come"

notese además:

yéka	"nariz"	téeka	"cielo"
yeéka	"mover"	teéka	"acuesta"
yéʔeka	"bailaba"		

Instituto Lingüístico de Verano
en cooperación con
La Dirección General de Asuntos Indígenas
de la
Secretaría de Educación Pública

México, D. F. 1952

1

a

e

b

ba

be

n

na

ne

aáne

béeba

béna

baáne

béeba

aáne

baáne

béna

2

k

nannáa

née

náka

káa

aáne

béna

née

nannáa

béeba

baáne

káa

náka

káa baáne .

née béeba .

3

t

táa

táta

téak

téta

nannáa

née

náka

káa

táa káa téak .

née káa téta .

káa née héeba .

téeKa

kéé

téak

téta

kéé

téeKa

nannáa

baáne

táta

téak

táa

béeBa

kéé baáne.

téta táta.

aáne

béeba

baáne

náka

táa

téak

téeka

béna

nannáa

née

káa

táta

téta

kée

káa táta taa káka.

táta káka

téta kéka

kaábe tétata téak.

née nákak.

káate

éta

7

i

aáki

níni

káábe

áa

éta

káate

ín

kéka

ín aáki.

kaábe tétata áa téa.

kée baáne.

née áa káate.

8

?

taá?a

níni

aáki

kátek

áa

káate

baá?a

kaábe

níni

taá?a

kátek

káate

baá?a

kaábe

ín níni.

kée bá?ata.

kaábeta téak.

9

née

né?e

kée

ké?e

ée

é?e

áe

á?e

bé?e

kaábe née ké?e.

bé?ak-béna.

10.

té

bé

téa

béa

teak

beak

11

W

taá? a

wée

éta

wáa? a

baá? a

áawe

ké? e

wée

wáa? a

akíta

née

kí? ibae

taáwe

né? e

wáa? a áawe.

taá? a né? e.

12

m

éta

áman

két

baá? a

káma

mé? a

taáwe

wáa? a

áawe

káma

né? e

wée

két

wáa? a áman wée.

két áa? a mé? a.

kámam kí? ibae.

S

sííme

wée

wáa? a

áman

két

sííme

mé? a

seé? e

áawe

seéwa

káma

mé? a

kámam seéwak.

wáa? a áman sííme.

két seé? e.

O

P

sííwe

seé? e

két

mé? a

áman

ínepo

támim

sííme

ím

káma

seéwa

kátek

ínepo

ím

ínepo ím kátek.

támim sííwe.

ínepo ní?ipea. ínepo másaka?akateko
 íntok áa né?e?eteko, téekau né nóiti?ean, taa
 née kaa másak, íntok né kaa áa né?e, kía né
 ím se?épo táatakut, tétata bépat né kátek.

u

wó?i

síme

muú?u

seéwa

tú?i

seé?e

sí?ime

támim

boó?o

ím

taéwai

síwe

kátek

sí?ime

wó?i kaa tú?i.

bo?ó ím bó?oka.

áa	ée	íi	óo	úu
	ae	ai	ao	au
ea		ei	eo	eu
ia	ie		io	iu
oa	oe	oi		ou
ua	ue	ui	uo	
áá	éé	íí	óó	úú

a?a	e?e	i?i	o?o	u?u
a?e	e?a	i?u	o?a	u?a

émpo	puúsi	miíka
poóna	kó?om	émpo
miíka	poóna	puúsi
kó?om	miíka	wó?i
muú?u	tú?i	boó?o
	taéwai	

wó?i kó?om-sííka.
 émpo mu?úta miíkak.

sútum	saáki	émpo
siíka	náka	noóka
émpo	sútum	saáki
náka	saáki	miíka
noóka	kó?om	siíka
	puúsi	

émpo káa noóka.
 taéwai siíka.

bat	bet	bit	but
nat	net	sik	suk
kat	ket	met	mek

mékka tékwa

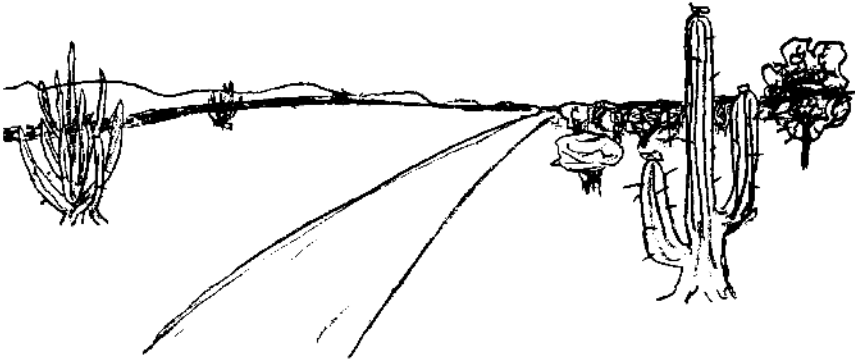
két ná? a bít-tá? aa.

naáwa	saáki	noóka
muúni	naáte	wíike
naáwa	muúni	naáte
náka	síika	wíike
miísi	sútum	miísi

misí síika.

émpo nákak íntok sítuk.

boó?o ím naáte. ínepo kó?om wéebae. í?an túa
táta, se?épo ~~ne~~ símne. muním née miíka, aná?a
báisaene. sewám áma aáyuk ín nóitibae?ewi,
íntok baá?a áma aúne, tú?iine.

21

wííkit	wííke	óta
naáwa	baáka	wáata
saámi	wííkit	baáka
wáata	baáka	muúni
óta	naáte	saámi

wíkít áman né?e.

wó?i muním wáata.

22

muúke	óta	naáse
wííkit	kía	siíme
naábo	naáse	iníi?i
muúke	saámi	kía
wáata	naábo	baáka
	iníi?i	

wó?i káa muúke.

nabó tú?isi kía.

bétuk	naáse	nú?upa
naábo	maáso	bétuk
núk-síme	nú?upa	úba
maáso	muúke	núk-síme
iní?i	oóna	ú?uba
	kía	

maáso ónta núk-síme.

wó?i nabóta bétuk káteka, tótoim aámu.

waáke	waása	símsuk
bétuk	níni	úba
waása	núk-síme	oóna
maáso	símsuk	nú?upa
waása	oóna	waáke

wasá tú?isi waáke.

masó símsuk.

wó?ita né mé?ebae. wó?i tú?isi áa búite.
 kaábe nemák wéene. aná?a mé?ebae táa né káa áma
 áawe, émpo áma áawe?eteko nemák wéene.

tékwa	símsuk	mámam
waáke	bétana	wáme?e
sóba	tékwa	mámam
wáme?e	oóna	sóba
waása	bétana	níñi

masó-tékwa tú?isi áúwi, áa?a ontúaka
 áa?a sóba.

27

j

saáwa

sóba

jakúnsa

mámam

jitása

jeéka

kaíta

saáwam

jitása

jeéka

jé ? eka

wáme ? e

bétana

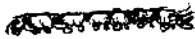
ja kúnsa

tékwa

sáwa

jáksa áuk, júme ? e saáwam.
tú ? isi jeéka.

28

bw

bwá ? e

kaíta

jaísa

jeéka

á ? abo

bwá ? e

jakú ? ubo

jaísa

jíkkaja

jakú ? ubo

saáwam

á ? abo

jakúnsa

jíkkaja

á ? abo

jitása

jakú ? ubosa wée émpo.

jitása bwá ? e.

jáptek	jíkkaja	kíktek
jaísa	jáawa	jaísaakai
jí?ibwa	kíkte?e	jápte?em
jáawa	jaísa	bwá?e
jáptek	jakú?ubo	jí?ibwa

jaísaakai émpo kíktek.

jitása émpo jíkkaja.

muním íntok kámam íntok masó-tékwa,
 infí?i tú?isi kía. aná?a bwá?abae. masó-tékwata
 née sóba?abae, muním íntok kámam née bákbae,
 júnak íntok anám óntuane, júnak íntok anám
 bwá?ane. jaísa émpo kâa nemák jí?ibwabae.

júu?u	jáawa	mékka
jáptek	bá?awa	jú?upa

káuwi	júu?u	mékka
jú?upa	kíktek	bá?awa

jaísaakai	jú?upa	jí?ibwa
bwá?awa	káuwi	bwá?awa

akí-bákim tú?isi káka.
júu?u káuwi mékka kátek.

beméla	jú?upa	teébe
sáuwo	kába	beméla

júpa	teébe	bwára-bóa
kába	júu?u	júpa

bá?awa	káuwi	bwára-bóa
--------	-------	-----------

júpa jú?upat jikát káteka,
jú?upam bwá?e.

lu?útek
beméla

kába
maála

baáli
jámút

uúsi
maála

lu?útek
júpa

lú?útek
baáli

teébe
jamút

uúsi
bwára-bóa

lu?útek
uúsi

ba?ám baáli maála.

bo?ó teébe.

ch

óo?ou

meécha

áchai

jámút

tótoi

meécha

baáli

tómi

maála

tómi

uúsi

óo?ou

tótoi

lu?útek

áchai

baáli

jámút

beméla

tótoi jámút tú?isi áa kába.

mechá téekapo kátek.

káuwí áman mékka kátek. sewám
 áma jáʔabwek, túʔisi tutúʔulimme íntok
 winjubámme. áman jekkáapo túʔisi baáli.
 baʔám jakáapo kóʔom búite. túʔisim
 káka íntok jíʔimachimme. wikíchim áma
 nénneʔe, síʔime áma álleewachisi maáchi.
 wikíchim áma baʔa-jéjjeʔe.

chiíbu	rúpakte	bwáarom
áchai	jéктаitek	óʔou
naámu	tótoi	rúpakte
chiíbu	tómi	naámu
meécha	bwáarom	jéктаitek

bwáarom káa chiíbu.
 naámu, íntok jéктаitek, íʔan namútula
 jumák júniʔi sébene.

	a	e	i	o	u
b	ba	be	bi	bo	bu
n	na	ne	ni	no	nu
k	ka	ke	ki	ko	ku
t	ta	te	ti	to	tu
ʔ	ʔa	ʔe	ʔi	ʔo	ʔu
m	ma	me	mi	mo	mu
w	wa	we	wi	wo	wu
p	pa	pe	pi	po	pu
s	sa	se	si	so	su
ch	cha	che	chi	cho	chu
j	ja	je	ji	jo	ju
l	la	le	li	lo	lu
r	ra	re	ri	ro	ru
y	ya	ye	yi	yo	yu
bw	bwa	bwe	bwi	bwo	bwu

yoóko	chifbu	ifli
jéктаitek	lóttek	rúpakte
kibáke?e	yoóko	bwía
bwáarom	kibáke?e	naámu
lóttek		bwía

yokóne áman wéebae.
émpo lóttek, kibáke?e.

bícha	yoóko	bátwe
jó?a	mayóa	lóttek
wáate	bátwe	jó?a
kibáke?e	ifli	mayóa
bícha		wáate

tú?isi né áu wáate.
áman mayóat né jó?ak.

waáte	iníkaʔa	wásuktia
yépsak	betchíʔibo	mayóa
bícha	yépsak	iníkaʔa
bátwe	jóʔa	betchíʔibo
wáate		wásuktia

waté túʔi, waté íntok káa túʔi.

kútae kuʔúta kuútaʔe.

iníʔi sákobai ée-betchíʔibo.

émpo jumák íʔan áa jíʔosiam noóka.
 kaábe íʔan naáteka enchí baitáʔaane. jaísa
 émpo kêt jíʔojtepea, káa obíachi. enchíne
 majtáne, íʔan láutipo, iníʔi síʔime túʔi.

yóoko	iníkaʔa	yebíjne
betchíʔibo	wíkoʔi	waáte
baká-júʔiwa	yebíjne	jakwóosa
yóoko	yépsak	bachómo-júʔiwa
wásuktia	jakwóosa	wíkoʔi

yóoko túʔisi áa yée-kéʔe.
 jakwóosa émpo yebíjne.
 yóoko yokó yebíjne.

1	seénu	6	búsani
2	wóoi	7	wóo-búsani
3	báji	8	wój-naíki
4	naíki	9	bátani
5	mámni	10	wój-mámni
11	wój-mámni	áma	wépuʔulai
12	wój-mámni	áma	wóoi
15	wój-mámni	áma	mámni
20	senú-takáa.	30	senú-takáa áma wój-mámni
40	wofí-takáa	50	wofí-takáa áma wój-mámni
100	mamní-takáa		

<u>2</u> 5	<u>4</u> 6	<u>6</u> 4	<u>8</u> 7	<u>1</u> 3	<u>3</u> 8	<u>5</u> 2	<u>7</u> 9	<u>9</u> 1
<u>9</u> 9	<u>7</u> 2	<u>5</u> 8	<u>3</u> 3	<u>1</u> 7	<u>8</u> 4	<u>6</u> 6	<u>4</u> 5	<u>2</u> 1
<u>2</u> 2	<u>4</u> 8	<u>6</u> 3	<u>8</u> 7	<u>1</u> 4	<u>3</u> 6	<u>5</u> 5	<u>7</u> 1	<u>9</u> 9
<u>9</u> 8	<u>7</u> 3	<u>5</u> 7	<u>3</u> 4	<u>1</u> 6	<u>8</u> 5	<u>6</u> 1	<u>4</u> 9	<u>2</u> 2
<u>2</u> 3	<u>4</u> 7	<u>6</u> 4	<u>8</u> 6	<u>1</u> 5	<u>3</u> 1	<u>5</u> 9	<u>7</u> 2	<u>9</u> 8
<u>9</u> 7	<u>7</u> 4	<u>5</u> 6	<u>3</u> 5	<u>1</u> 1	<u>8</u> 9	<u>6</u> 2	<u>4</u> 8	<u>2</u> 3
<u>2</u> 4	<u>4</u> 6	<u>6</u> 5	<u>8</u> 1	<u>1</u> 9	<u>3</u> 2	<u>5</u> 8	<u>7</u> 3	<u>9</u> 7
<u>9</u> 6	<u>7</u> 5	<u>5</u> 1	<u>3</u> 9	<u>1</u> 2	<u>8</u> 8	<u>6</u> 3	<u>4</u> 7	<u>2</u> 4
<u>2</u> 5	<u>4</u> 1	<u>6</u> 9	<u>8</u> 2	<u>1</u> 8	<u>3</u> 3	<u>5</u> 7	<u>7</u> 4	<u>9</u> 6

2 x 1	2
2 x 2	4
2 x 3	6
2 x 4	8
2 x 5	10
2 x 6	12
2 x 7	14
2 x 8	16
2 x 9	18
2 x 10	20
2 x 11	22
2 x 12	24

3 x 1	3
3 x 2	6
3 x 3	9
3 x 4	12
3 x 5	15
3 x 6	18
3 x 7	21
3 x 8	24
3 x 9	27
3 x 10	30
3 x 11	33
3 x 12	36

4 x 1	4
4 x 2	8
4 x 3	12
4 x 4	16
4 x 5	20
4 x 6	24
4 x 7	28
4 x 8	32
4 x 9	36
4 x 10	40
4 x 11	44
4 x 12	48

5 x 1	5
5 x 2	10
5 x 3	15
5 x 4	20
5 x 5	25
5 x 6	30
5 x 7	35
5 x 8	40
5 x 9	45
5 x 10	50
5 x 11	55
5 x 12	60

$\begin{array}{r} 9 \\ -8 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 2 \\ -1 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 8 \\ -7 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 3 \\ -2 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 7 \\ -6 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 4 \\ -3 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 6 \\ -5 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 5 \\ -4 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 8 \\ -7 \\ \hline \end{array}$
$\begin{array}{r} 3 \\ -1 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 5 \\ -2 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 6 \\ -1 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 8 \\ -6 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 7 \\ -4 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 8 \\ -3 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 4 \\ -2 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 6 \\ -3 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 7 \\ -2 \\ \hline \end{array}$
$\begin{array}{r} 7 \\ -5 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 9 \\ -5 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 9 \\ -3 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 5 \\ -3 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 5 \\ -1 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 7 \\ -1 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 6 \\ -4 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 8 \\ -4 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 8 \\ -2 \\ \hline \end{array}$
$\begin{array}{r} 9 \\ -6 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 6 \\ -2 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 9 \\ -2 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 4 \\ -1 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 7 \\ -3 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 8 \\ -1 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 8 \\ -1 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 9 \\ -4 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 9 \\ -1 \\ \hline \end{array}$

